

Charlotte Pothuizen en Dirk Zijlstra

Vertalen in retrograde

Over het vertalen van *Jaag je ploeg over de botten van de doden* van Olga Tokarczuk

Charlotte Pothuizen (1982) studeerde Poolse literatuur en Muziekwetenschap in Amsterdam en Warschau. Ze was freelance vertaler Pools in Warschau, maar vertaalt nu alleen nog Poolse literatuur, zoals werk van Włodzimierz Odojewski (Een zomer in Venetië, Verdraaide tijd), Szczepan Twardoch (De koning, Het zwarte koninkrijk) en Kamil Bałuk (Alle kinderen van Louis). De koning werd genomineerd voor de shortlist van de Europese Literatuurprijs 2020.

Dirk Zijlstra (1960) studeerde Frans aan het Instituut voor Vertaalkunde in Amsterdam en Pools aan het Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken in Antwerpen. Uit het Frans vertaalde hij o.m. werk van Dominique Fernandez, Erik Orsenna en Dan Franck, uit het Pools Het zout der aarde van Józef Wittlin.

Charlotte Pothuizen en Dirk Zijlstra kennen elkaar van een korte cursus literair vertalen Pools o.l.v. Karol Lesman aan de Vertalersvakschool in Amsterdam. Hierna vertaalden ze samen met Karol Lesman en Goverdien Hauth-Grubben De misdaad en het zwijgen van Anna Bikont. ‘Vertalen in retrograde’ was hun bijdrage aan de Vertalersgeluktournee in het kader van hun nominatie voor de Europese Literatuurprijs 2021.

Olga Tokarczuk (1962) is de belangrijkste Poolse auteur van haar generatie. Haar werk werd vele malen bekroond, onder meer met de Nike-prijs (de belangrijkste literaire prijs van Polen) en de Man Booker International Prize. In 2019 ontving zij de Nobelprijs voor Literatuur 2018.

Vertalen in retrograde

Over het vertalen van *Jaag je ploeg over de botten van de doden* van Olga Tokarczuk

Jaag je ploeg over de botten van de doden is een buitenbeentje in het oeuvre van Nobelprijswinnares Tokarczuk. Geen historisch epos als *De Jacobsboeken* of een constellatieroman als *De rustelozen*, maar een licht verteerbare, doch gelaagde whodunnit met een boodschap. De verteller en hoofdpersoon is de excentrieke Janina Duszejko: een feministische vegetariër van een jaar of zestig oud, die in een gehucht bij de Tsjechische grens op haar manier campagne voert tegen de jacht en de uitbuiting van de Natuur. Op het conservatieve en door besnorde mannen gedomineerde Poolse platteland maakt ze zich daar niet populair mee. Gelukkig heeft Duszejko enkele bondgenoten: Dyzio, een vroegere leerling met wie ze de gedichten van William Blake vertaalt, Goednieuws, verkoopster in de

plaatselijke tweedehandskledingwinkel en Eunjier, de weinig spraakzame maar goedaardige buurman.

Een van de dingen die ons bij het vertalen heeft beziggehouden was de zoektocht naar passende bijnamen. Duszejko (*dusza* betekent trouwens ziel, en de -ko aan het einde van de naam wijst op een Oekraïense afkomst, net als de -uk van Tokarczuk) vindt dat namen vaak volstrekt niet passen bij de mensen aan wie ze zijn gegeven en bedenkt liever zelf namen, waarbij ze zich laat leiden door haar eerste indrukken van iemand. Zo noemt ze de boosaardige buurman met grote, harige voeten Wielka Stopa; daar maakten wij Grootvoet van, en de sympathieke verkoopster van tweedehandskleding, Dobra Nowina, werd Goednieuws in het Nederlands. Lastiger waren Eunjier en Buikman. Laatstgenoemde is een rondbuikige vossenfokker en jager, die toevallig wél een naam heeft die bij hem past. Hij heet in het Pools Wnętrzak. *Wnętrze* betekent binnenste, *wnętrzości* ingewanden; het achtervoegsel -ak heeft een negatieve bijklank. We moesten in het Nederlands dus een bestaande naam zien te vinden die lichtelijk weerzinwekkend klinkt. Eerst dachten we aan Weiart, Weier of Weierman, naar ontweiden, het van ingewanden ontdoen van wild, maar we hebben uiteindelijk gekozen voor het duidelijkere Buikman.

En dan was er Świętopelk Świerszczyński, een lange, bleke en wat schonkige figuur die maar weinig zegt, en wiens naam zelfs voor Polen bijna niet is uit te spreken. Duszejko noemt hem Matoga. Het woord *matoga* zei ons niets, en de verschillende native speakers aan wie we het vroegen kenden het woord ook niet. Volgens het woordenboek is het uit het Slowaaks of Tsjechisch afkomstig; dat is niet

toevallig, de roman speelt zich af bij de Tsjechische grens, en volgens Duszejko is in Tsjechië alles beter. Door Świątopelk een Tsjechische naam te geven, drukt ze haar sympathie voor hem uit, ook al betekent het spook. Maar kun je dit personage Spook noemen? Iedereen begrijpt dat onmiddellijk en dat is niet de bedoeling. We moesten dus iets zien te vinden dat een Nederlandstalige niet direct zou herkennen. En zo kwamen we uit bij Eunjier – een woord dat onder meer ‘fantom’ betekent, maar ook een naam is voor de paardenstaart, een vale plant met lange, verticale stengels.

Een van Duszejko’s hobby’s is astrologie; aan de hand van de sterren probeert ze de werkelijkheid te duiden. Terwijl Tokarczuk zich ook graag in horoscopen verdiept, hebben wij daar geen kaas van gegeten. Daarom hebben we een echte astrologe naar onze vertalingen laten kijken, Muriel Van Peteghem. Dankzij haar staan dit soort zinnnetjes er nu ook in het Nederlands overtuigend: ‘Hij zegt überhaupt niet veel. Hij heeft vast Mercurius in een zwijgend teken, ik denk op de cusp van Steenbok of vierkant, of anders oppositie Saturnus. Het kan ook Mercurius zijn in retrograde – dat levert dan geslotenheid op.’

Een andere geliefde bezigheid van de vertelster is het vertalen van gedichten van William Blake. Niet toevallig ook een van Tokarczucs favoriete dichters. De beeldende titel is ontleend aan het werk van Blake, die ook in de rest van de roman een prominente rol speelt. Elk hoofdstuk draagt een versregel als motto. Een deel van die verzen was al eens vertaald door Sylvia Koetsier en Cornelis W. Schoneveld, maar de andere citaten hebben we zelf uit het Engels vertaald.

Een leuke extra uitdaging was het vertalen van de vertaalpogingen van Duszejko en Dyzio. Duszejko vermeldt vier versies van een fragment uit ‘The Mental Traveller’, de eerste poging is nog helemaal zonder rijm en ritme, en alhoewel het steeds iets beter wordt, blijft het amateuristisch. Hier moesten we onze professionaliteit als het ware afleggen, om onze vertaaleer te bewaren. De Engelse vertaler Antonia Lloyd-Jones stond overigens voor een nog moeilijker opgave: Blake ‘vertalen’ in Engelse huis-tuin-en-keuken-poëzie!

Tokarczuk legt Duszejko nogal markante uitspraken in de mond die vaak terug te voeren zijn op het van tegenstellingen zwangere gedachtegoed van Blake (‘Soms denk ik wel eens dat alleen zieken echt gezond zijn’). Blake is voorvechter van het vegetarisme (‘Al heilzaam voedsel wordt zonder net of val gevangen’) en ook dat vindt genade in de ogen van Janina Duszejko. Verder heeft Tokarczuk Blake’s gewoonte overgenomen om bepaalde woorden met een hoofdletter te schrijven. ‘Door hem sliep ik Nachtenlang niet.’ ‘Soms vond ik dode Dieren – Hazen, Dassen en Reeën.’ Voor de vertalers levert dat geen problemen op, je neemt de hoofdletters over en meteen ben je in Blakeaanse sferen.

De vertaalhobby van Duszejko lijkt ook een ode aan de vertaler te zijn. Vertalen wordt wel eens met bruggenbouwen vergeleken, en laat Duszejko nu vroeger bruggenbouwster zijn geweest. Bovendien houdt ze ervan om grenzen te overschrijden – weer een vertaalmetafoor, deze keer van Tokarczuk zelf: ‘Vertalers komen van buitenaf naar ons toe en zeggen: ik ben er ook geweest. Ik heb jouw voetstappen gevolgd – en nu zullen we samen deze grens oversteken. En inderdaad,

de vertaler neemt letterlijk de gedaante van Hermes aan, een gids, die me bij de hand neemt en me over de grenzen van staat, taal en cultuur leidt.’ (uit: ‘Hoe vertalers de wereld redden’, vertaling: Iwona Guśc.)

Niet lang voor de deadline – voor de eerste lockdown – namen we elkaars vertalingen door op het Poolse platteland. Het gehamer van spechten, het geroep van uilen, het geblaf van de waakhonden (al dan niet aan de ketting) en de benevelde mannen voor de buurtwinkel hielpen om in de juiste sfeer te komen. Toen we op een avond van het café terugliepen naar het huis waar we overnachtten, werden we plotseling aangestaard door een paar Reeën die de weg overstaken. Ze bekeken ons nieuwsgierig en liepen toen door. Even hadden we het gevoel dat de Dames ons goedkeurend toeknikten...